

RÁKAI ORSOLYA

RHÉDEYNÉ KÁCSÁNDY TERÉZIA TEMETÉSÉNEK LEÍRÁSA

Amint az a szakirodalomban jól ismert, Csokonait 1804 áprilisában felkérte Rhédey Lajos, hogy írjon verset felesége halálára, melyet a költő április 15-én (részben vagy egészben) el is szavalt a nagyváradi református templomban tartott nagyszabású búcsúztatón. A temetésről és következményeiről több kortársi híradás is fennmaradt, a leghíresebbek Csokonai saját, 1804 októberében és novemberében Rhédeyhez írott levelei, valamint Kazinczy elszórt reflexiói. Kevésbé ismert, hogy az eseményről részletes beszámolót közölt a Magyar Kurir 1804. május 15-i száma is. Ennek azt a részletét, amely a templomban történekről szól, megtaláljuk a Csokonai-kritikai kiadás *Levelezés* kötetében a 204. számú levél jegyzetapparátusában. Ugyanitt olvashatjuk, hogy a cikkről készült egy ismertetés (TAKÁCS Béla, *Csokonai Vitéz Mihály Rhédey Lajosné temetése*, Református Egyház, 1976/7), melyben szintén megtalálható a híradás jelentős része. Készült azonban egy külön kis füzet is, mely a temetés leírását tartalmazza. Ez 1804-ben jelent meg Bécsben, a búcsúztatók szövegéhez hasonló formátumban, azokkal mintegy „sorozatot” alkotva. Ennek egy példánya megtalálható egy vegyes, részben kéziratos, részben nyomtatott anyagot tartalmazó kolligátumban a kolozsvári Babeş-Bolyai Egyetem kéziratárában, ahová az Erdélyi Múzeum Egylet kéziratgyűjteményéből került át.

Közlését nem a benne foglalt információk újdonsága indokolja, hiszen lényegében nem más, mint az említett Magyar Kurir-beli cikk különlenyomata, hanem egyrészt az, hogy mindkét eredeti meglehetősen nehezen hozzáférhető, másrészt az, hogy a külön füzetben való megjelentetés néhány vonást hangsúlyosabbá tesz a Csokonai és Rhédey közt lezajlott vita tágabb kontextusában, az „alkalmatosságra írott versek” és a mecenatúra kapcsolatának kérdéskörében, amely a kor irodalomszemléleti változásaiban igen fontos szerepet játszik. Ennek részletezése itt természetesen lehetetlen, csak utalni szeretnék rá, hogy az átalakuló kapcsolatrendszert hogyan módosította a még nagyon is élő viszonyok konkrétsága. A költő és a mecénás szerepének megítélésében lényegében nem volt különbség Csokonai és Rhédey között, leveleinek tanúsága szerint az „aranykultsos” kamarás úr éppúgy részt vett e bonyolult játékban, mely számára a hódoló és egyszersmind az anyagi létezés feltételeit megteremtő alárendelt, „le kötelezett kész szolga” szerepét írta elő. A probléma nagyrészt abból adódott, hogy míg e játékban a főszerep a „Parnassus Hegye Lakossi”-é, illetve az általuk képviselt művészeté, literatúráé, közjőé, a temetési ceremónia koreográfiájában ez egyrészt „a’ Természet változhatatlan rendszabása”-ban megnyilvánuló Istent, másrészt a gyászoló férjet, illetve a rangos és fényűző eseményt megrendező és finanszírozó főurat illette meg.

Ahogy azt Nagy Zsófia folyamatban lévő kutatásai is bizonyítják, a (kinyomtatott) temetésleírások és halotti búcsúztatók szokása Erdélyben tovább fennmaradt, mint Magyarországon. Ezt már Kazinczy is anakronisztikusnak és „ízetlennek” tartotta (vö. levele Kozma Gergelyhez, 1803. szeptember 1.; KazLev III, 95); a dolog érdekessége, hogy azt írja, *Csokonaival együtt vélekednek így erről. Csokonai és Rhédey* azonban ebben a hagyományban is kénytelenek voltak részt venni, a költői alkalommá változtatni óhajtott eseménynek pedig bele kellett illeszkednie az alkalmi költészet koreográfiájába is, s Csokonai valóban egy lett a halotti pompára dolgozó kézművesek közül, akik az – a leírás tanúsága szerint igen fényűző és nagyszabású – temetés előkészítésében részt vettek.

ARANY KULTSOS, MÉLTÓSÁGOS KIS-RHÉDEI RHÉDEI LAJOS ÚR' KEDVES ÉLETE PÁRJA' MÉLTÓSÁGOS KOHÁNYI KÁTSÁNDI THERÉZIA ASZSZONY' UTÓLSÓ TISZTELETÉNEK, 'S EL-TEMETTETÉSÉNEK LE ÍRÁSA.

BÉTSBENN. [2]

Egy minden Virtusokkal ékeskedett, 's a' közönséges szeretetet, az álméllkodásig megnyert, meg is érdemlett Méltóságnak, életébenn Nagy-Várad valóságos díszének, hólta után örökös ditsekedésének Méltóságos *Kohányi Kátsándy Therézia* Aszszony-nak, Csász. és Királyi Arany Kultsos Méltóságos *Kis Rhédei Rhédei Lajos Ur* 17 esztendeig, és nyöltz hónapokig vólt kedves Házás Társának utólsó tiszteletére; tegnap tartatott egy példa nélkül pompás temetés városunkbann. Melyet is nem annyira a' szomorú gyász' gazdag készületei, mint mind ezenn város minden Renden Karban lévő lakosinak, mind a' mindenünnen sok mértföldről őszve sereglett sokaságnak, a' boldogúlt Méltóság felett hullatott könnyeik hagynak örök emlékezetbenn.

Ezen folyó Aprilis hónap 6-ik napja 6-ik órája vetett véget a' boldog emlékezetű Méltóság régen hervadozó betses életének; minekutánna 40 esztendőket sok sinlődözések között, 's a' végét Tüdő rothadásbann töltötte volna el. Melly szomorú eset, elsöben is a' város lakosinak adatott egynehány sorok által, nyomtatott tzedulátskákban tudokra; 's egyszersmind, hogy a' hónap 15-dik napján fogna dél után 2½ órakor a' Reformatusok Templomában halotti tisztelet tartódni. Ezt követte a' nagyobb gyász-levél, mely avagy tsak [3] azért is meg érdemli figyelmetességünket, mivel innen nyilván láthatni mely hathatós kifejezései lehetnek, a' maga kárát ugyan vóltaképpen érző bánatos szívnek. – A' Levél e' vólt:

„A' Természet változhatatlan rendszabásából, az emberi szívet sokféle viszontagságokkal érdekelni szokott történetek' sullya, az én érzékenységimet is April 6-dikán borította el leg méjjebb keserűséggel; mert fedhetetlen életü, valóban feleségítsem, különös tulajdonságokkal fel ékesítettett Házás Társam; és egyenes szívü hív Barátom, született *Kohányi Kátsándy Theréziától*, a' kivel 17 esztendőt és 8 hónapot, Házassági életben eltölteni szerentsém vólt; tsak nem szüntelen való egészségtelenkedésc; 's most közelebből 10 hétig tartott terhes betegsége után, örökre megfosztattam. Kinek is az a' része, mely az el enyészés kedvetlen törvénye alá vettetett, azonn Temető bóltba, melyet itt Váradonn, az ő emlékezetére, 's érdemlett tiszteletére készítetttem e' folyó hónap 15dik napján fog illendő tisztességgel bététetödni. – De gyászos fájdalmim néminémü

enyhítésére szolgál, hogy, minekutánna nékem a' szerentsés sors egy oly drága személynek bírásával kedvezett, a' ki az asszonyi Nem ékességének méltánn tartatott, Nemes lelkének, és ritka tulajdonságokkal megkülömböztetett példás életének kedves emlékezete ki ragadvánn ötet a' komor feledékenységből, a' virtust betsülni tudók szívében állandóul fenn marad. Melynek meg keseredett szívvel való jelentése után s.a.t."

Még akkor nap, mikor a' bődögült Méltóság ki múlt minden Templomokban meg zendültek a' harangok; és a' temetés idejéig, minden dél [4] előtt 11 óraker fél óráig-tartó harangozások juttatták a' szomorú esetet eszünkbe. – Más nap Aprilis 7-dikénn Vármegyénk Fő orvosa, 's több Orvosok és Seborvosok jelenlétében, a' test felbontatván, oly gondossan bébal'samoztatott, hogy, nem tsak a' temetésig esett 10 napokig minden kedvetlen szag nélkül el tartott, hanem századokig reménylhetni hogy romolhatatlanul meg állhat.

Minekutánna az Orvosok a' bébal'samozással készenn voltak, a' bődögült Méltóság Udvar házánál lévő nagy szalábann minden aranyos és tündöklő Házi ékességek fekete fátyollal bévonattattak, 's egy innen nyíló oldal-szobának padimentuma fekete posztóval béborittatván, annak közepére, jó forma magosságra egy pompás gyász'ágy készítettett, 's arra a' test a' leggazdagabb készületekkel a' nézésre 9 napig ki tétetett. Melynek látására mind a' város, mind a' környék lakosi közzül, mindennap hajnaltól fogva késő éjtszakáig oly sok nézők gyülekeztek hogy a' jó rend meg tartására, éjjel nappal kívül a' Hajdúk, a' Test körül pedig a' Gránátérosok strázsálása nagyonn megkívántatott, ámbár a' szüntelen tartó essőzés a' népet némünémüképpen meg akadályoztatni láttatott. – Kilentz napok el telvénn Aprilis 14-dikénn délutánn 5 óraker az említett nagy szalábann sok Uraságok, 's a' város színe begyülekezvén, minden Templomokban a' harangok ismét fél óráig vonattak, a' gyászos szalának pedig egyik szegletében a' Reformátusok Debreczeni Kollégiumából a' Kántor Deákok Prof. T. Sárvári Ur igazgatása alatt keserves halotti énekeket énekeltek; a' másik szegletében az itt múlató Auffenberg gyalog Regementjébéli Muzsikusok fúvó szerszá-[5]mokon szomorú Ariákat zengedeztek, mig ezen, egy mást szakaszonként felváltott, mintegy, egy óráig tartott szomorú zengedezések után, a' test a' számára különös gondal és izléssel készült gyászos koporsójába bé helyeztetett, 's ne hogy az időnek setéttsége miatt, a' test elvitelére várakozó, 's az utszára öszve tolakozott nép közt valami rendetlenség történjen; tsak éjfélt után lehetett, még akkor is az utszákrol 's a' Templom ajtajáról még mind el nem takarodott nép miatt, a' Testet az itten lévő Reformátusok Templomába bé vinni.

A' holott is a' Katedra koronája, fekete fátyollal, maga pedig a' Katedra, 's a' két kar fekete posztókkal bévonattak; melyekrol, a' bődögült Aszszonyság feje selyem atlaszra készítettett cimerei függöttek. A' Templom közepe is a' Katedra előtt, fekete posztóval béterítettett, 's ennek közepénn a' Castrum doloris emeltetett fel; 's ennek tetejére a' koporsó tétetett, melynek minthogy fekete bársonnyal vólt bévonva; a' széleinn, az öntött ezüsből készült párkányozatok, 's hasonlóképpen a' koporsó oldalain a' fekete bársonyon igen szépen jádszottak, ezenn tiszta ezüsből készült betük:

Méltóságos Kátsándy Therézia. Cs. és Kir. Arany kultsos Ur, Kis Rhedei Rhedei Lajos Ur Házastárs, meg hólt Eleteknek 40-dik esztendejében Aprilis 6-dik napján 1804-

benn. – Mely betük közzül a' kezdő betük három, a' többiek harmadfél hüvelyknyi hosszúságúak voltak. – –

Ezenn pompás készülletnek, a' fekete bársony alóll, a' koporsóból ki-nyuló gyönyörű fejér pa-[6]tyolatok, 's az azokat prémező igen drága külső Országi tsipkék, nem kevés diszt adtanak.

Vasárnap Aprilis 15-dikén harmadfél órától fogva, három óráig adtak ismét jelt minden harangok a' Temetési pompára, és a' nép a' Templomhoz felgyülekezvén ne hogy a' nagyobb rendű Uraságok ki szorítottassanak 1 strása mester, 2 káplár, 's 24 Granátérosok formáltak a' Templom előtt Spallért. – 'S így lassan lassan a' teméntelen nép közzül elébb az Uraságok, azután a' tisztesebbek a' Templomba béverekevénn; a' karban a' Debreczeni Kántor Deákok, az éneket el kezdték; 's ő utánnok ismét a' muzsikuskok keserves Ariáji következtek, 's ennek vége lévén fel ment a' Katedrába Tisz. Földvári József Ur, és ezen alkalmatossághoz intézett prédikáziót mondott: melynek mikor vége lett ismét a' karbann az énekesek, és muzsikuskok egymást felváltó szomorú zengedezé-seik hallattak. Ezek után fel ment a' Katedrába Próf. T. Budai Esaiás Ur, és egy halotti oráziót mondott el, melyet újra az énekek, és muzsika váltottak fel. Végtére Hazánk esmeretes Poétája T. Csokonai Vitéz Mihály Ur mondott bútsúztató verseket, 's azombann ezen halotti Czeremóniának tartása alatt, a' Férjfiak között, egy koporsó köre való Deák irás (Lapidaris Stylus) melyet Vármegyénk Exactora T. Hatvani István Ur szerzett osztattatott ki nyomtatásbann.

Majd ismét, mind a' Férjfiak mind az Aszszonyok közt két nyomtatott gyászversek osztattak ki mellyek közzül egyiket tsak ugyan az említett T. Hatvani Ur; a' másikat Héczei Gábor, Debreczeni Deák készítette. [7]

Vége lévén a' Templombann a' czeremóniának, a' Vármegye főbb emberei, 's Tisztjei közzül hatan a' testet felvették, 's ezektől ismét hatann a' Templom ajtóból elvévén, a' kerítésenn kívül álló gyász szekérig vitték, melyre is az Udvari tselédek feltették. E' meg esvénn leg előll meg indult egy strásza mester 6 Vármegye katonáival, ezek utánn a' gyalog kísérok, kiket követtek a' Muzsikuskok Éneklő Deákok, Papi rend, a' Communitások Elöljárói, – az Udvari tselédek, 's a' Gyászos szekér, 's mellette a' Templomnál vólt Gránátérosok két felől. Azután az Özvegyen maradt Méltóság 3 kotsijai, melyekben elől maga, 's a' következendőkben, a' közelebből való atyafiak ültenek. Ezeket követték a' sok kísérok kotsik szám szerént negyven hetenn. Illy rendel ki vitettetett a' Test a' város alatt lévő azonn Temető Bóllhoz, mely tsak ugyan Theresiens Ruhe vagy is Therézia nyugalma nevű kertben, a' meg hólnak emlékezetére épült; kívül régi Gothus formára, belől igaz Római izlés szerént. Hol ismét egy strása mester 2 káplár és 24 gránátérosok formáltak spallért, a' Testnek a' sok nép között könnyebben a' maga rendelt helyéig lehető vivése végett.

Mikor a' Test a' Kerthez közel járt, hat a' Vármegyénél tsak ugyan hivatalt viselő Nemes Iffiak vették le a' kotsiról, kiktől végtére, hat tisztes Polgárok vették által; 's így tétetett le ez a' boldog emlékezetű Méltóság újra szomorú énekek; és keserves muzsikák zengési között, a' maga nyugalma.